

микой (инновационной экономикой О-типа) в условиях «инновационного бума» следует считать стратегию, которая предусматривает:

— поддержку национальных программ фундаментальных исследований, прежде всего тех, которые на-

правлены на научное обеспечение прикладных направлений;

— поддержку национальных программ развития научного приборостроения как наиболее важного, ключевого фактора, способствующего зарождению и развитию инноваций на ранних этапах.

1. Янч Э. Прогнозирование научно-технического прогресса / Янч Э. — М.: Прогресс, 1974. — 586 с.

2. Методологические вопросы науковедения / Под ред. В.И. Оноприенко. — К.: УкрИНТЭИ, 2001. — 332 с.

3. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) / В.П.Соловьев. — К.: Феникс, 2004. — 560 с.

4. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / [за ред. акад. НАН України В.М.Гейця, акад. НАН України В.П.Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є.Кваснюка]. — К.: Фенікс, 2007.

5. Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты и политика: Пер. с англ. / В.Леонтьев. — М.: Политиздат, 1990. — 415 с.

Получено 18.10.2010

А.О.Хребтов

Науково-технічні та економічні особливості об'єктивно існуючих процесів створення інновацій в економіках повного і неповного інноваційних циклів

Описано об'єктивно існуючі закономірності створення інновацій в процесі науково-технічної і виробничої діяльності, аналізуються умови і можливості створення національних економік повного і неповного інноваційних циклів.

О.Б. Саліхова

Експорт високотехнологічних товарів України як індикатор реалізації інноваційної політики

Оцінено сучасний стан виробництва та експорту високотехнологічних товарів України. Обґрунтовано доцільність індивідуального підходу у державному регулюванні та стимулюванні випуску національних високотехнологічних продуктів.

Індикаторами ефективності новаторської діяльності, досягнутого рівня технологоемкості промисловості, результативності витрат державного бюджету та приватного капіталу на розви-

ток інновацій є масштаби виробництва та експорту високотехнологічних товарів країни. Вони є також невід'ємною складовою статистичного інструментарію оцінювання наслідків реалізації

національної інноваційної стратегії та правильності обраних пріоритетів. Негативні динамічні зміни цих параметрів сигналізують про необхідність перегляду механізмів державного регулювання та стимулювання створення передових технологій, враховуючи нові потреби, невдачі або нові можливості задля досягнення наміченої цілі.

Незважаючи на значимість даної проблеми, в Україні дотепер немає офіційної позиції відносно того, що являє собою високотехнологічна виробнича сфера країни, який реальний стан тих господарюючих суб'єктів, котрі до неї належать, які вітчизняні високотехнологічні товари постачаються на світовий ринок тощо. Через це науковці, досліджуючи дану проблематику та зазначаючи брак офіційної статистичної інформації, надають неоднакові кількісні оцінки масштабів виробництва та експорту високотехнологічних товарів України [1–3]. Неоднозначність в оцінці ресурсів та результатів ключових дійових осіб високотехнологічної сфери унеможливорює ефективне регулювання їх діяльності на шляху створення національного високотехнологічного продукту та виходу з ним на світовий ринок.

З метою вирішення цієї проблеми ДП «Державний інститут комплексних техніко-економічних досліджень» (ДП ДІКТЕД) Мінпромполітики України спільно з фахівцями Мінпромполітики та Держкомстату протягом останніх кількох років здійснює роботи зі створення науково-методичного та інформаційно-статистичного інструментарію моніторингу та оцінювання високотехнологічної виробничої сфери України. В їх основу покладено аналіз багаторічного світового досвіду (як міжнародного, так і національ-

ного) щодо методології агрегування товарів та видів діяльності за рівнем технологоемкості, системного статистичного спостереження і оцінки соціально-економічних наслідків від застосування передових промислових технологій та випуску високотехнологічних товарів [4, 5]. Плодом цієї спільної праці стала розробка Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств (затверджено Наказом Мінпромполітики України № 80 від 08.02.2008 р.) та форми № 1-технологія «Обстеження потенціалу виробництва високотехнологічної промислової продукції за період 2005–2007 рр.» (затверджено Наказом Держкомстату України № 207 від 23.06.2008 р.).

Проведене Держкомстатом суцільне статистичне обстеження виробників промислової продукції за ф.№ 1-технологія дозволило вперше оцінити стан вітчизняних виробників високотехнологічних товарів, виявити детермінанти їх випуску та створення доданої вартості. Оцінка реального техніко-економічного та інноваційного рівня господарюючих суб'єктів обробної промисловості зумовила внесення коригувань у розроблену методику [6].

Для того, щоб встановити реальний обсяг виробництва і зовнішньої торгівлі України тими товарами, які на світовому ринку вважаються високотехнологічними, ДП ДІКТЕД адаптував High Technology Products List — SITC Rev. 3 (єдиний міжнародний стандарт у цій сфері [7, 8]) до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності. У результаті сформовано Перелік високотехнологічних товарів (далі — Перелік), що складається з 9 категорій та налічує 314 номенкла-

турних позицій за 6- та 10-значними кодами УКТ ЗЕД. Крім того, складений Перелік було гармонізовано з Номенклатурою промислової продукції (НПП) — статистичною класифікацією продукції промисловості України. (Для зручності далі у тексті прийнято наступні скорочення: ВТТ — високотехнологічні товари, ВТПр — високотехнологічна продукція).

Для того, щоб встановити, в яких масштабах і яку саме високотехнологічну продукцію з Переліку виробляють вітчизняні господарюючі суб'єкти, основний вид діяльності котрих належить до тих промислових секторів, що в індустріально розвинених країнах вважаються високотехнологічними, нами було поєднано первинні дані форми № 1-технологія та дані Державної митної служби України.

Серед 7639 респондентів, що взяли участь в анкетуванні (коефіцієнт охоплення складає 0,853), виявився 331 господарюючий суб'єкт, основний вид діяльності яких належить до п'яти високотехнологічних секторів: фармацевтичного виробництва; виробництва офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин; виробництва апаратури для радіо, телебачення та зв'язку; виробництва медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників; виробництва літальних апаратів, включаючи космічні.

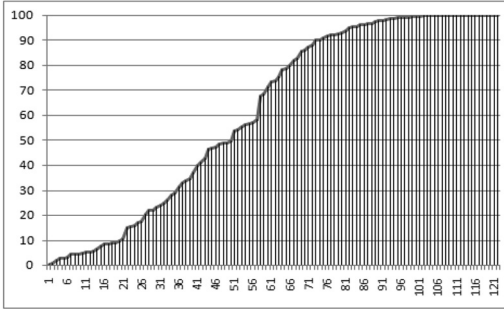
До речі, Держкомстату України за ф.№ 1-підприємство звітуються 396 господарюючих суб'єктів, діяльність яких пов'язана з вищезазначеними секторами (24 повідомили, що не працювали у 2007 р.). Таким чином, 89% вітчизняних виробників високотехнологічних секторів взяли участь в опитуванні. З них 132 респондента по-

відомили про випуск ВТТ, а 69 — про їх поставки іноземним споживачам. Проте лише 122 з них підтвердили випуск ВТПр і 65 — її експортування, надавши відповідні коди за НПП та УКТ ЗЕД з Переліку.

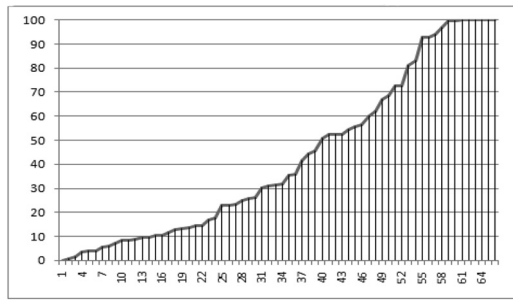
Таким чином, лише 37% українських господарюючих суб'єктів високотехнологічних секторів випускають товари, що визнані на міжнародному ринку як високотехнологічні. При цьому кумулятивна виручка від реалізації продукції цих підприємств складає 58,2% загального показника респондентів високотехнологічної сфери.

Аналіз первинних даних 122 виробників ВТПр показав, що їх діяльність в значній мірі зосереджена на виробництві саме цієї продукції: середньозважена виручка від її реалізації складає 59,5% їх кумулятивної виручки, а 48,9% виробленої ВТПр (у вартісному вимірі) експортується. Однак ці пропорції значно відрізняються навіть на такому вузькому колі респондентів. Так, у 20 представників дослідженої групи частка випуску ВТПр не перевищує 10%, в той час, як у 50 — сягає 90% і вище (рис.1). Що стосується експортування власної ВТПр, у половини виробників цей показник не вище 30%, в інших — складає майже весь обсяг виробництва (рис.2).

Слід зазначити, що високотехнологічна продукція виробляється не лише на тих підприємствах, основний вид діяльності яких належить до вищезазначених п'яти секторів. Аналіз даних респондентів показав, що у 2007 р. випуск ВТПр за номенклатурою Переліку здійснювали 234 господарюючі суб'єкти. Їх внесок у загальні економічні результати українських виробників дуже незначний. У загальній виручці від реалізації промислової продукції частка тих, хто виробляє щонайменше один вид ВТТ, складає лише 4,1%. Не

Рис. 1. Частка ВТПр у загальному обсязі реалізації продукції респондентів високотехнологічного сектору

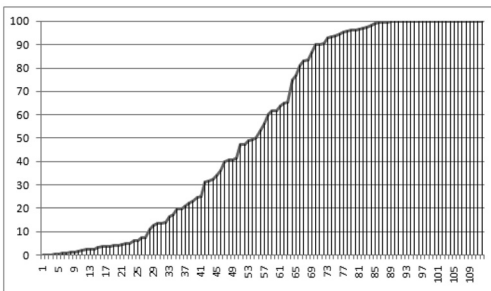
Рис. 2. Частка експорту ВТПр, виробленої респондентами високотехнологічного сектору

Джерело: складено ДП ДІКТЕД за даними ф. № 1-технологія

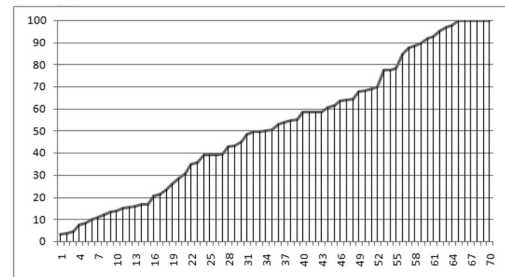
дивно, адже половина всієї виручки промисловості України припадає на тих, хто здійснює металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (29,7%), а також виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (20,7%) [9, с.6].

Отже, інформація, отримана за ф.№1-технологія, свідчить про те, що в Україні фактично лише 3% господарюючих суб'єктів випускають високотехнологічні товари. Причому майже половина цих виробників належать до галузей промисловості, які формально не є високотехнологічними. Примітно, що серед останніх багато підприємств, чия діяльність зосереджена саме на випуску ВТПр, яка постачається зарубіжним партнерам (рис. 3, 4).

До них належать: ВАТ «Веркон», ДП «Виробниче об'єднання «Київприлад», ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури», ДАХК «АРТЕМ», ВАТ «Топаз», ЗАТ НВП «Макіївський завод шахтної автоматики», ВАТ «Більшовик», ВАТ «Електроприлад», ЗАТ «Фінпрофіль», Завод ДП «Електроважмаш», ТОВ «Контур», ВАТ «Завод «Екватор», ТОВ «ХК «МІКРОН», ДП «Оризон-Навігація», ВАТ «Завод «Перетворювач», ЗАТ НКМЗ, ВАТ «Електромашинобудівний завод ФІРМА «СЕЛМА», ВАТ «Сумихімпром», ВАТ «Меридіан ім.С.П.Корольова», ВАТ «Черкаський приладобудівний завод», ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбування «Зоря» — «Машпро-

Рис. 3. Частка ВТПр у загальному обсязі реалізації продукції респондентів, що не належать до високотехнологічного сектору

Рис. 4. Частка експорту ВТПр, виробленої респондентами, що не належать до високотехнологічного сектору

ект», ЗАТ «КЕМЗ Зварка», ВАТ «Завод «Пуасон» тощо.

Аналіз інформації щодо респондентів—виробників ВТТ, основний вид діяльності яких не є високотехнологічним, свідчить про те, що вони за своїми техніко-економічними параметрами не поступаються представникам високотехнологічних секторів, виробляючи високотехнологічну продукцію, конкурентоспроможну на зовнішніх ринках.

Ще одним аргументом проти суцільного отождолення технологічного рівня українських виробників із загально визнаним технологічним рівнем промислового сектору, до якого вони належать, є результати діяльності окремих представників хімічної галузі (гр.24 за КВЕД). Хоча традиційно вважається, що високотехнологічна продукція — це продукція машинобудівників, у сформованому Переліку 34 номенклатурні позиції — продукти хімічної промисловості, яка формально не належить до числа високотехнологічних. В Україні, згідно опитуванню, є господарюючі суб'єкти, здатні виробляти високотехнологічні хімічні продукти (табл.1).

Отримані результати підтверджують припущення про неоднорідність представників високо- та середньовисокотехнологічного секторів як з позиції наявних ресурсів, так і з точки зору результатів їх діяльності, а звідси можна зробити висновок про недоцільність використання секторального підходу при оцінюванні масштабів вітчизняного виробництва ВТПр та позиціонуванні країни на світовому ринку високотехнологічних товарів [10; 11, с.84]. Беручи до уваги той факт, що у новій агрегації промислових секторів за рівнем технологоемкості, прийнятій

Євростатом у 2009 р. [12], високотехнологічними тепер вважаються лише три напрямки: виробництво основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів; виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; виробництво повітряних та космічних літальних апаратів, секторальний підхід обмине значну кількість українських виробників високотехнологічних товарів, що до них не належать. Очевидно, що високотехнологічна виробнича сфера з точки зору українських реалій — це угруповання господарюючих суб'єктів не за належністю до певного виду діяльності, а за відповідністю певній системі критеріїв, один з яких — виробництво високотехнологічних товарів.

Аналіз мікрорівня переконливо доводить необхідність формування Державного реєстру високотехнологічних промислових підприємств України та здійснення адресного підходу до моніторингу і системної оцінки діяльності саме тих, хто є основою міжнародної конкурентоспроможності та національної економічної безпеки держави.

Разом з тим очевидно, що господарюючі суб'єкти, які випускають високотехнологічну продукцію з Переліку, виробляють й інші товари, які також за певною системою ознак можуть вважатися високотехнологічними. Це обумовлює необхідність розробки інструментарію ідентифікації продуктів передових технологій та створення Державного реєстру високотехнологічних товарів промислового комплексу України. Деякі з респондентів—виробників ВТПр надали найменування такої продукції, коди якої не містяться у Переліку (окремі пропозиції подано у табл. 2).

**Окремі види діяльності, до яких належать респонденти,
що надали інформацію про виробництво ВТТ**

Код за КВЕД респондента	Найменування продукції респондента	Код ВТТ за НПП	Код ВТТ за SITC-Rev-3
24.12	Виробництво барвників та пігментів		
	Пігменти та препарати, виготовлені з них	241224	53117
	Барвники дисперсні та препарати, виготовлені на їх основі	241221100	53111
	Основні барвники та препарати, виготовлені на основі цих барвників	241221300	53113
	Прямі барвники та препарати, виготовлені на основі цих барвників	241221400	53114
	Поліетилентерефталат	241640600	57433
24.13	Виробництво іншої основної неорганічної хімічної продукції		
	Сполуки рідкісноземельних металів (ітрію і скандію) або суміші цих металів, сполуки церію	241355000	52595
24.16	Виробництво пластмас у первинних формах		
	Синтетичні органічні речовини гатунків, які використовують як флуоресцентні відбілювальні препарати	241221600	53121
24.30	Виробництво лаків та фарб		
	Пігменти та препарати, виготовлені з них	241224	53117
	Синтетичні органічні речовини гатунків, які використовують як флуоресцентні відбілювальні препарати	241221600	53121
24.51	Виробництво мила та миючих засобів, засобів для чищення та полірування		
	Інсектициди	242011	59110
	Родентициди	242015	59149
	Дезінфекційні засоби	242014	59141
24.66	Виробництво іншої хімічної продукції для пром.цілей		
	Кремній з вмістом не менш як 99,99 мас. % кремнію	241311530	52223
	Кремній інший	241311550	52223
	Фосфор	241311600	52222

Переваги національного переліку високотехнологічних товарів, складеного виходячи з аналізу параметрів конкретного продукту, виробленого в країні, дозволяють отримати реальну картину

віддачі ресурсів та вкладених коштів на інноваційну діяльність саме в Україні. Практика паралельного існування національного переліку та гармонізації державної статистики зовнішньої тор-

гівлі високотехнологічними товарами де технологічну першість покладено за вимогами ОЕСР (для здійснення в основу інноваційної стратегії, серед порівняльного аналізу) існує в країнах, них, наприклад, США та Китай.

Таблиця 2

Пропозиції виробників щодо включення окремих товарних позицій до Державного реєстру високотехнологічних товарів промислового комплексу України

Код за НПП	Найменування
332065890	Прилади та машини для вимірювання і контролю неелектронні інші
295623	Машини для оброблення гуми або пластмас та виготовлення продукції з цих матеріалів
332011550	Прилади та інструменти для аеронавігації або космічної навігації
243012300	Фарби та лаки, включаючи емалі та політури, на основі поліакрилатів і полівінілів, дисперговані чи розчинені в летких органічних розчинниках
243012900	Фарби та лаки на основі синтетичних полімерів
312010	Апаратура електрична високовольтна
312020	Апаратура електрична низьковольтна
241314750	Пірогенний високо(нано)дисперсний діоксид кремнію: CAS (7631-86-9); EC (231-545-4)
331015200	Прилади та інструменти офтальмологічні (Синоптофор)
311010700	Електродвигуни та генератори постійного струму потужністю більше 75 кВт, але не більше 375 кВт
311010930	Електродвигуни та генератори постійного струму інші потужністю більше 375 кВт, але не більше 750 кВт
311026700	Генератори змінного струму потужністю більше 750 кВА
343011500	Шатуни, поршні, кільця
343012300	Шатуни, поршні, кільця до дизельних двигунів внутрішнього згорання
293270220	Вузли та деталі до машин та механізмів для садівництва, сільського і лісового господарства для підготовки та оброблення ґрунту
332020700	Радіоапаратура дистанційного керування для суден, літальних апаратів без пілотів, ракет, снарядів, іграшок, моделей суден та літальних апаратів
295313000	Машини та устаткування для подрібнення чи обробки зерна чи овочів сушених, н.в.і.у. (крім машин зерноочишувальних, 29.32.64)
295315500	Сушарки для сільськогосподарської продукції
331016	Апаратура для механотерапії та для лікування порушень дихання
332070900	Прилади та апаратура для автоматичного регулювання та керування інша
332011550	Інерційні навігаційні системи
332011300	Інші компаси для визначення напрямку
294212	Верстати для обробки різних матеріалів видаленням матеріалу за допомогою лазерного чи фотонного променя, ультразвукових, електророзрядних, електрохімічних, електронно-променеви, іонно-променеви або плазмово-дугових процесів інші

332020300	Радіолокаційні прилади
244212600	Лікарські засоби, що містять інсулін у дозованому вигляді, або розфасовані для роздрібною торгівлі
332020500	Інша апаратура для систем проводового зв'язку на несучій частоті або цифрових проводових систем зв'язку
291131000	Частини турбін інших: лопаті статора, ротори та їх лопаті

Джерело: складено ДП ДІКТЕД за даними ф.№1-технологія.

Для того, щоб не відставати від світових тенденцій в інформаційно-статистичному забезпеченні аналізу зовнішньої торгівлі ВТТ, на початку 2010 р. ДП ДІКТЕД скорегував Перелік високотехнологічних товарів за УКТ ЗЕД згідно з новими агрегаціями промислових товарів за рівнем технологоемкості (за кодами нещодавно прийнятого класифікатора SITC Rev. 4 [13]) та здійснив перерахунки ретроспективних даних. (На сьогодні це 279 номенклатурних позицій за виключенням категорії «Озброєння», до якої належить ще 18 товарів).

Примітно, що у 2007 р. з 314 номенклатурних позицій Переліку по 231 Держмитслужбою України зафіксовано експорт (по категорії «Озброєння» немає даних). Отже, високотехнологічні товари постачаються з України на світовий ринок в достатньо широкому асортименті, але їх частка у загальному експорті промислових товарів країни вкрай незначна.

У той же час ми вважаємо, що численна номенклатура високотехнологічних товарів в експортних поставках України ще не означає наявності в країні виробництв всього цього спектру продукції. Зокрема, випуск **74 видів високотехнологічних товарів, що експортувалися з України у 2007 р., не підтверджено ані респондентами ф.№ 1-технологія, ані даними регулярної статзвітності Держ-**

комстату України. Це, зокрема, фотоапаратура для миттєвого проявлення та друкування, листи або пластини з поляризаційного матеріалу, інші прилади і апаратура для вимірювання або контролю електричних величин із записувальними пристроями тощо.

Ці та інші продукти або виробляються тими, хто не взяв участі в опитуванні та не надає дані Держкомстату, або, що більш вірогідно, не виробляються в Україні й є транзитними товарами. **Для отримання більш чіткої картини щодо позиціонування високотехнологічних товарів, вироблених в Україні, на світовому ринку доцільно на рівні Державної митної служби диференціювати показник «загальний експорт країни» на «експорт вітчизняних товарів» та «реекспорт»,** про що вже неодноразово зазначалося у попередніх працях [14, 15].

Водночас із 132 видів високотехнологічних товарів, про виробництво яких повідомили респонденти, лише по деяких номенклатурних позиціях не було експорту у 2007 р. Серед них: фосфор; кальцій; стронцій та барій; сполуки рідкісноземельних металів (ітрію і скандію) або суміші цих металів, сполуки церію; верстати для свердління з числовим програмним керуванням, інші; верстати плоскошліфувальні з точністю позиціонування за будь-якою віссю не менш як 0,01 мм з чис-

ловим програмним керуванням; тетрацикліни та похідні солі цих речовин; далекоміри (почали експортуватися з 2008 р.), а також комп'ютерні томографи (постачаються за кордон з 2009 р.). Очевидно, що ті вітчизняні товари, які формально належать до категорії високотехнологічних, в переважній більшості є конкурентоспроможними на зовнішніх ринках.

Для того, щоб зрозуміти, де і які високотехнологічні товари з України користуються попитом, нами було здійснено аналіз їх експортних поставок (як в цілому, так і за окремими категоріями, крім категорії «Озброєння»).

Серед країн СНД Російська Федерація (РФ) та Республіка Білорусь (РБ) є найбільшими ринками збуту української продукції. Відомо, що за часів перебування у складі СРСР Україна, Росія та Білорусь мали однаково високий науково-технічний потенціал та розвинуте машинобудування. Проте за роки реформ, що проводилися на початку 1990-х років, значно знизився технологічний рівень національного промислового виробництва та було втрачено більшу частину науково-технічних ресурсів. Теперішній рівень технологічної складової у товарному експорті України свідчить про те, наскільки українські ВТТ є затребуваними та конкурентоспроможними на ринках зазначених країн.

Дослідження динаміки експортних поставок ВТТ з України показало, що в останні сім років спостерігається загальний висхідний тренд абсолютних значень цього показника (рис.5). Лише у 2005 р. мало місце суттєве скорочення поставок товарів категорій «Наукові прилади» (-80,4%), «Електроніка та техніка зв'язку» (-68,5%), «Комп'ютерна та офісна техніка» (-80,8%), через що загальний експорт

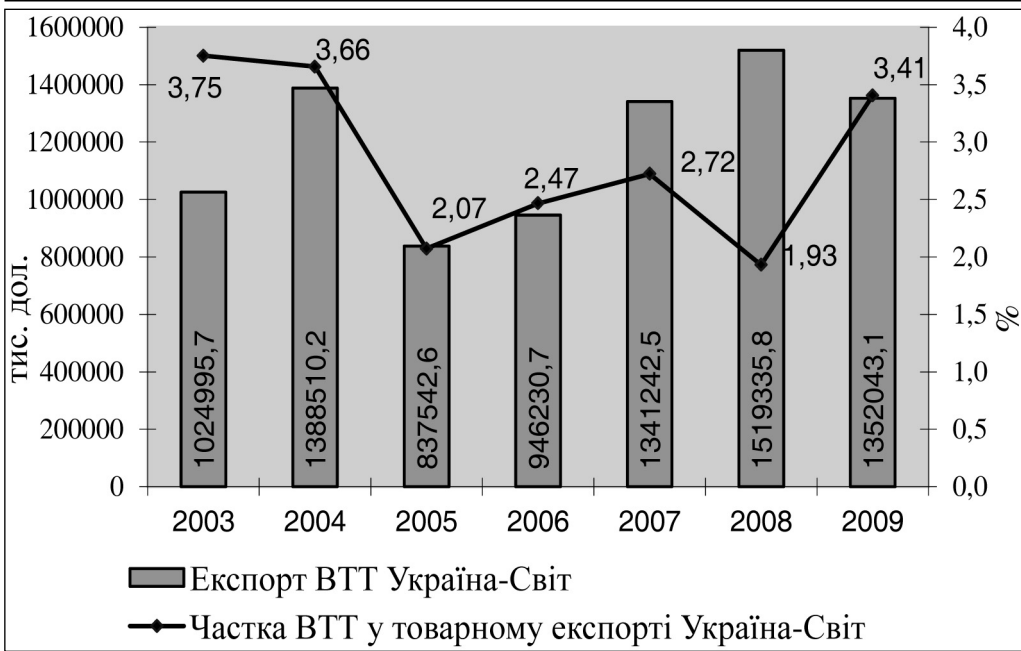
ВТТ з України впав на 45,3%. І хоча у наступні роки відбувалося поступове зростання вартісних показників поставок ВТТ з України, це не спричинило зрушення у структурі вітчизняного товарного експорту в бік продуктів передових технологій. Навпаки, частка ВТТ у загальному експорті країни скорочувалась, коливаючись в межах 2—3%. За підсумками 2009 р. значення цього показника виявилось на рівні 2003 р.

Таким чином, за останні 7 років поставки іноземним споживачам високотехнологічних товарів (без категорії «Озброєння») з України не перевищували 4% загального товарного експорту країни.

Одна з причин такої ситуації — мізерна кількість тих, хто в Україні виробляє високотехнологічну продукцію (нагадаємо, що лише 234 респонденти підтвердили її випуск), інша — неефективне державне управління розвитком пріоритетних напрямків інноваційної діяльності в Україні, вітчизняної промисловості, створенням національних передових технологій.

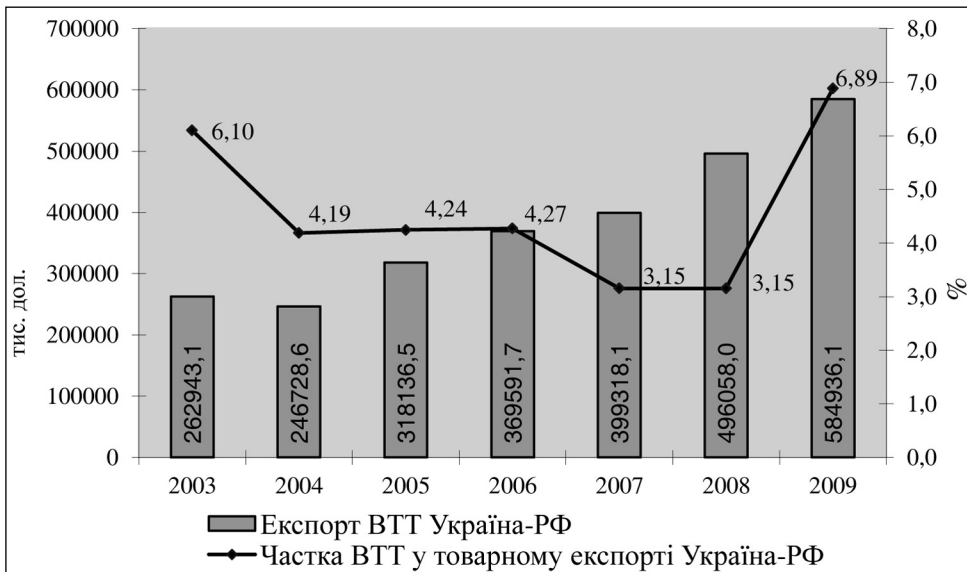
Аналогічна ситуація спостерігається з поставками ВТТ з України до РФ (рис. 6). Щорічне зростання вартісних показників протягом 2004—2009 рр. складає біля 20%. Водночас частка ВТТ в українському товарному експорті до цієї країни впала з 6,10 до 3,15% за підсумками 2008 р. (Примітно, що і загальний товарний експорт до РФ, і експорт ВТТ зросли у 2008 р. порівняно з попереднім роком на 24,2%, через це частка високотехнологічної складової залишилась незмінною).

Протягом 2009 р. відбулося збільшення експортних поставок до Росії українських ВТТ категорії «Аерокосмічна техніка» (+38%). Зокрема, удвічі зросли відвантаження російським

Рис.5. Динаміка експорту ВТТ та зміни його питомої ваги у поставках товарів з України

Джерело: складено ДП ДІКТЕД за даними Державної митної служби України.

Рис.6. Динаміка експорту ВТТ та зміни його питомої ваги у поставках товарів з України до Російської Федерації

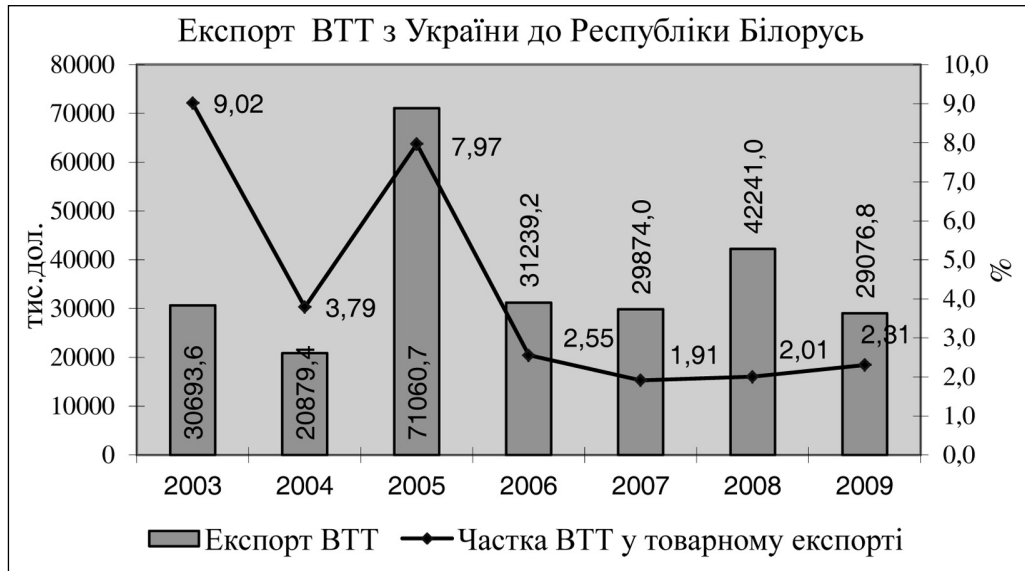
Джерело: складено ДП ДІКТЕД за даними Державної митної служби України

споживачам реактивних двигунів, крім турбореактивних; утричі — турбореактивних двигунів тягою не більше як 25 кН; на 71,% — турбогвинтових двигунів потужністю понад 1100 кВт. Крім того, на 23,4% збільшилися поставки товарів категорії «Неелектрична техніка». У результаті абсолютний показник експорту ВТТ з України до РФ зріс за підсумками 2009 р. на 17,9%. Проте не це вплинуло на зростання частки ВТТ у товарному експорті до 6,89%. Причиною отримання такого результату стало значне падіння загального експорту України до Росії (-46,0%). Тому вважати, що позитивні результати 2009 р. — це зміна тенденції скорочення частки ВТТ в експорті України до РФ, зарано.

Щорічний обсяг експорту ВТТ з України у РБ складає мізерну величину — близько 30 млн. дол. — і майже не схильний до коливань (рис.7).

Незначне скорочення поставок продуктів передових технологій до РБ у 2004 р. обумовлено зниженням експорту товарів категорій «Аеро-космічна техніка» (-89,5%) та «Неелектрична техніка» (-53,9%). Єдине стрімке зростання експорту в РБ в 2005 р. пов'язане з великим контрактом на постачання інших газових турбін потужністю понад 5000 кВт (код за КВЕД 8411 82) на суму 48 252,23 тис. дол. (при загальному експорті ВТТ в країну — 51 752,08 тис. дол.). У 2008 р. дещо зросла присутність на білоруському ринку українських товарів груп «Електроніка та техніка зв'язку» та «Наукові прилади».

Проте, незважаючи на нарощування поставок ВТТ окремих груп, їх частка в загальному товарному експорті з України до РБ залишається на дуже низькому рівні, складаючи лише 2%,

Рис.7. Динаміка експорту ВТТ та зміни його питомої ваги у поставках товарів з України до Республіки Білорусь

Джерело: складено ДП ДІКТЕД за даними Державної митної служби України.

причому в порівнянні з 2003 р. цей показник впав більш ніж у 4 рази.

Аналіз регіональної структури експорту України окремих категорій високотехнологічних товарів свідчить про низьку диверсифікацію цих поставок. Зокрема, на РФ припадає понад 50% експортованих з України ВТТ груп «Аерокосмічна техніка», «Неелектрична техніка» та «Наукові прилади», а також більше 40% товарів категорії «Електричні машин, устаткування та їх частини». Очевидно, що, окрім проблеми незначних поставок на експорт вітчизняних ВТТ, викристалізується ще одна — домінування моноспоживача, на якого припадає більше половини відвантажень ВТТ окремих категорій. Це свідчить, з одного боку, про збереження щільних коопераційних зв'язків між виробниками України та Росії, з іншого — про невисоку конкурентоспроможність українських ВТТ і вузьке коло їх споживачів в інших країнах.

Що стосується РБ, її частка в експортних поставках з України певних категорій ВТТ майже непомітна. Єдина група товарів — «Фармацевтичні продукти», де на білоруських споживачів припало, за підсумками 2009 р., 25% поставок. Однак цей результат не є наслідком тривалого позитивного тренду. Навпаки, протягом останніх років на ринок Білорусі відвантажуються все менше високотехнологічних фармацевтичних товарів з України: у 2003 р. — 32%, до 2008 р. цей показник скоротився до 11,89%.

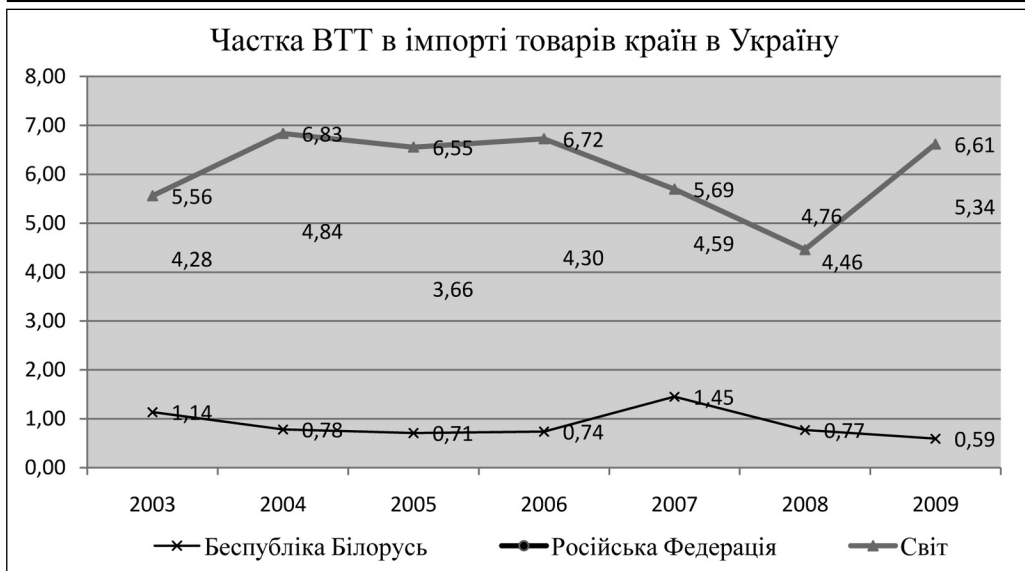
Отже, протягом 2003—2009 рр. на фоні практично незмінної мізерної частки ВТТ в експорті країни відбулося поступове скорочення високотехнологічної складової товаропотоків з України до РФ та РБ. Тобто ринки цих країн переорієнтовуються на споживання національних високотехно-

логічних товарів або на імпорту цих товарів з інших країн, витісняючи українських виробників.

Для порівняння: імпорту товарів з РБ в Україну практично не містить ВТТ, їх частка протягом 2003—2009 рр. сягала не більше 1%. Навіть після трикратного зростання у 2007 р. поставок з РБ товарів категорії «Електроніка та техніка зв'язку» частка білоруських ВТТ у структурі поставок в Україну подвоїлась, але не перебільшила 1,45%. Хоча у 2008 р. обсяги ВТТ додали ще 3,5%, з причини різкого зростання вартісного показника імпорту з РБ в Україну (+94%) високотехнологічна складова знов скоротилась до 0,77%. Напроти, у товаропотоках з РФ спостерігається чітка тенденція до збільшення високотехнологічної складової. Протягом 2005—2009 рр. питома вага ВТТ в товарному імпорті з РФ збільшилась з 3,66 до 5,34% (рис. 8).

Отримані результати показують ступінь критичності ситуації у сфері виробництва високотехнологічних товарів в Україні та їх конкурентоспроможності на світовому ринку. Це є свідченням того, що зусилля з розвитку передових технологій та випуску на їх основі високотехнологічних товарів не принесли бажаних результатів і вимагають негайної зміни форми державного регулювання цим процесом, зокрема адресного підходу.

Примітно, що у більшості країн світу уряд здійснює селективну підтримку виробників високотехнологічних продуктів. Але увагу зосереджують переважно на рівні певних видів діяльності. Цей підхід доцільний при наявності вузькоспеціалізованих виробництв зі схожими техніко-технологічними, кадровими та інноваційними параметрами. В умовах України, як показало до-

Рис. 8. Динаміка змін питомої ваги ВТТ у поставках товарів в Україну, %.

Джерело: складено ДП ДІКТЕД за даними Державної митної служби України.

слідження, секторальний підхід поки що неприпустимий.

Практика адресного підходу, наприклад, має місце у Китаї — країні, що динамічно розвивається у напрямку створення власних високотехнологічних продуктів. Зокрема, уряд країни задля стимулювання розвитку високотехнологічних підприємств надає їм податкові преференції у вигляді зниження податку на прибуток до 15% (для всіх інших господарюючих суб'єктів—резидентів країни — 25%). Але виробник, щоб отримати статус «високотехнологічний», має пройти експертизу в Міністерстві фінансів, Міністерстві науки та технологій, Державній податковій адміністрації (установах, що уповноважені координувати, контролювати інноваційні та високотехнологічні підприємства, а також управляти ними) [16].

Є також й досвід одночасного існування як національного, так і між-

народногармонізованого переліку високотехнологічних товарів, наприклад в США та Китаї. До речі, в Китаї таких переліків декілька, і кожен з них має певне призначення.

На наш погляд, щоб не тільки не втратити, але й посилити потенціал високотехнологічних виробників України, найближчим часом вкрай необхідно здійснити наступні заходи:

1. Вдосконалити методологічний інструментарій ідентифікації та кваліфікування (на базі кваліметричного підходу) високотехнологічних господарюючих суб'єктів—резидентів України; розробити інструментарій моніторингу і системної оцінки ресурсів, витрат і результатів їх діяльності. Окремим кроком має стати створення методології ідентифікації вітчизняних продуктів передових технологій.

2. Сформувати Державний реєстр високотехнологічних товарів промислового комплексу України та Держав-

ний реєстр високотехнологічних промислових підприємств України.

Цільове призначення **Державного реєстру високотехнологічних товарів промислового комплексу України** має два аспекти:

— *фіскальний* (надання податкових пільг при виробництві зазначених товарів; надання преференцій щодо повернення ПДВ при експорті зазначених товарів; надання пільг іноземним інвесторам при налагодженні виробництва зазначених товарів);

— *статистичний* (оцінка ефективності новаторської діяльності в країні, досягнутого рівня технологоемкості промисловості, результативності витрат державного бюджету та приватного капіталу на розвиток інновацій).

Створення **Державного реєстру високотехнологічних промислових підприємств України** дозволить здійснити:

— *адресні державні преференції* (надання фіскальних пільг, державних грантів, грошових асигнувань, позик, субсидій, дотацій, держзамовлень, пільгових умов кредитування тощо для

стимулювання розробки та виробництва високотехнологічних товарів);

— *відображення реального стану високотехнологічної виробничої сфери* (моніторинг та системний аналіз змін у ресурсах, витратах і результатах їх діяльності за спеціалізованою багатоаспектною статистичною формою).

На необхідності формування вищезазначених реєстрів ми наполягаємо вже кілька років. Зокрема, на цьому було акцентовано увагу у доповіді на XI міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки» [14] та статті «Високі технології: проблеми їх інтерпретації, класифікації та квантифікації в Україні» [15]. Ця ідея знайшла відображення у резолюції міжнародної наукової конференції «Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні» [17], працях окремих науковців [18] та державних діячів [19]. Однак, як-то кажуть, «а візи й нині там»..

1. Одотюк І.В. Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І.В.Одотюк; НАН України; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 304 с.

2. Федулова Л.І. Стан та перспективи розвитку високотехнологічного сектора промисловості України / Федулова Л.І. // Економіка і прогнозування. — 2004. — № 3. — С.49—54.

3. Сухоруков А. І. Проблеми розвитку високотехнологічних підприємств України [Електронний ресурс] / Сухоруков А. І., Белашов Є. В. // Робочий матеріал Національного інституту проблем міжнародної безпеки. — Режим доступу: <<http://www.niisp.gov.ua/>>.

4. Дослідження світових тенденцій щодо розробки, впровадження та використання високих наукоємних технологій в машинобудуванні та обробних галузях промисловості з метою актуалізації вимог до проектів та критеріїв їх відбору для реалізації Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій: Звіт про НДР / ДІКТЕД Мінпромполітики України. — Держ. реєстр. номер 0106U010000. — К., 2007. — 84 с.

5. Дослідження техніко-технологічного рівня виробничих процесів, продукції, інноваційної діяльності підприємств з метою ідентифікації високотехнологічних промислових підприємств України: Звіт про НДР / ДІКТЕД Мінпромполітики України. — Держ. реєстр. номер 0106U010000. — К., 2009. — 187 с.

6. Ноговіцин О.В. Промисловість України: полікритеріальна оцінка рівня технологічності / Ноговіцин О.В., Крехівський О.В., Саліхова О.Б. // Технологические системы. — 2010. — № 1. — С.28—41.

7. What is high-tech trade? Definition based on the SITC nomenclature. — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, March 2005. — 4 p.
8. Eberth F. Increasing the relevance of trade statistics: trade by high-tech products / F.Eberth // Working Party on International Trade in Goods and Trade in Services Statistics STD/SES/WPTGS(2008)10. — Paris: OECD, 2008. — 12 p.
9. Саліхова О.Б. Ідентифікація високотехнологічних промислових підприємств України: методологія та практика. Частина I. Міжнародні стандарти та національні інтереси / Саліхова О.Б., Крехівський О.В. // Статистика України. — 2010. — № 2. — С.4—9.
10. Саліхова О.Б. Європейська практика моніторингу високотехнологічної сфери та українські реалії / Саліхова О.Б. // Міжнародне науково-технічне співробітництво. Матеріали V(XVII) Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 12—13 березня 2009 р.: тези доповідей; / [редкол.: В.Г. Герасимчук (відпов. ред.) та ін.]. — К.: НТУУ «КПІ», 2009. — С.233—234.
11. Саліхова О.Б. Методологічні підходи до оцінки високотехнологічного сектору економіки України / Саліхова О.Б. // Економіка та прогнозування. — 2009. — № 3. — С.75—85.
12. Aggregations of manufacturing based on NACE Rev. 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: < <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
13. «High-technology» aggregations based on SITC Rev. 4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: < <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
14. Саліхова Е.Б. Проблемы гармонизации статистического учета внешней торговли высокотехнологическими товарами в Украине / Саліхова Е.Б. // Матеріали Першого інноваційного форуму Содружества Независимых Государств «Международное инновационное развитие и инновационное сотрудничество: состояние, проблемы и перспективы». — К.: ЦИПИН им. Г.М.Доброва НАН України, 2006. — С.47—51. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: < http://iee.org.ua/files/alushta/11-salikhova-problemy_garmonizacii.pdf>.
15. Саліхова О.Б. Високі технології: проблеми їх інтерпретації, класифікації та квантифікації в Україні / О.Б.Саліхова // Проблеми науки. — 2006. — № 12. — С. 18—24.
16. Circular of the State Administration of Taxation on the Issues Concerning Implementation of the Preferential Income Tax for Hi-Tech Enterprises [Електронний ресурс]. — Режим доступу з: < <http://english.mofcom.gov.cn/>>.
17. Резолюція міжнародної наукової конференції «Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні», 23—24 жовтня 2008 р., м. Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rvps.kiev.ua/ARCHIV/conf2_resol.htm>.
18. Олейніков О. О. Наслідки інтеграції України до СОТ для вітчизняної науково-технологічної сфери / Олейніков О.О. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: < <http://www.inventure.com.ua/main/security/govsecurity/nasl456dki-456ntegrac456-ukrani-do-sot-dlya-v456tehiznyano-naukovo-tehnolog456chno-sferi>>.
19. Колесніков Д.В. Необхідна зміна пріоритетів діяльності Мінпромполітики / Колесніков Д.В. // Урядовий кур'єр. — 2010. — 30 липня (№ 139. — С.6.

Одержано 12.08.2010

Е.Б. Саліхова

Экспорт высокотехнологических товаров Украины как индикатор реализации инновационной политики

Оценено современное состояние производства и экспорта высокотехнологических товаров Украины. Обоснована целесообразность индивидуального подхода к государственному регулированию и стимулированию выпуска национальных высокотехнологических продуктов.